

HUMANITIES

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.2.6>

INSTYTUCJONALNE I PRAWNE ELEMENTY OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WE WSPÓŁCZESNYM PAŃSTWIE UKRAIŃSKIM

Vasil Pritulyuk

*magister historii, aspirant Katedry Historii Powszechnej
Wołyńskiego Narodowego Uniwersytetu imienia Łesi Ukrainki (Łuck, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-0700-8087

e-mail: vasyprytulyuk@gmail.com

Adnotacja. W przedstawionym artykule omówiono aktualne problemy o charakterze instytucjonalnym, prawnym i organizacyjnym, które na obecnym etapie negatywnie wpływają na realizację polityki publicznej w zakresie ochrony i aktualizacji narodowego dziedzictwa kulturowego. Wśród takich problemów należy wyróżnić: brak jednolitego systemu administracji publicznej ochrony dziedzictwa kulturowego; nieuzasadnione ograniczenia uprawnień organów ochrony dziedzictwa kulturowego; niedoskonały z prawnego punktu widzenia system ewidencji dziedzictwa kulturowego, który obecnie nie był w stanie stworzyć pełnoprawnego zasobu informacyjnego dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury na Ukrainie; słabość obowiązującego ustawodawstwa w zakresie określania odpowiedzialności za naruszenie ustawy „O ochronie dziedzictwa kulturowego” i innych aktów prawnych w tym zakresie.

Słowa kluczowe: dziedzictwo kulturowe, zabytki kultury, Ukraina, zabezpieczenie instytucjonalne, podstawy prawne.

INSTITUTIONAL AND LEGAL COMPONENTS OF CULTURAL HERITAGE PROTECTION IN THE MODERN UKRAINIAN STATE

Vasil Pritulyuk

*Master of History, Postgraduate Student at the Department of World History
Volyn National Lesya Ukrainka University (Lutsk, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0002-0700-8087

e-mail: vasyprytulyuk@gmail.com

Abstract. The presented article considers topical problems of institutional, legal and organizational nature, which at the present stage negatively affect the implementation of state policy of Ukraine in the field of preservation and actualization of national cultural heritage. Among such problems are the following: the lack of a unified system of state management of cultural heritage protection; unjustified restrictions on the powers of cultural heritage protection bodies; imperfect from a legal point of view system of accounting for cultural heritage sites, which currently has not been able to create a full-fledged information resource of cultural heritage and cultural values in Ukraine; weakness of the current legislation in terms of determining liability for violations of the Law “On Preservation of Cultural Heritage” and other regulations in this area.

Key words: cultural heritage, cultural monuments, Ukraine, institutional support, legal bases.

ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ СКЛАДОВІ ЧАСТИНИ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Василь Притулюк

магістр історії, аспірант кафедри всесвітньої історії

Волинського національного

університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-0700-8087

e-mail: vasyprytulyuk@gmail.com

Анотація. У представленій статті розглянуто актуальні проблеми інституційного, правового та організаційного характеру, які на сучасному етапі негативно впливають на реалізацію державної політики України у сфері збереження та актуалізації національної культурної спадщини. Серед таких проблем слід виділити: відсутність єдиної системи державного управління охороною культурної спадщини; невиправдані обмеження повноважень органів охорони культурної спадщини; недосконалу із правової точки зору систему обліку об'єктів культурної

спадщини, яка на даний час не змогла утворити повноцінного інформаційного ресурсу культурної спадщини та культурних цінностей в Україні; слабкість чинного законодавства у частині визначення відповідальності за порушення Закону «Про збереження культурної спадщини» та інших нормативних актів у цій сфері.

Ключові слова: культурна спадщина, пам'ятки культури, Україна, інституційне забезпечення, правові засади.

Вступ. Збереження та охорона культурної спадщини є одним із пріоритетних напрямів державної політики сучасної Української держави і передбачає координацію внутрішньополітичних заходів та зовнішньої політики, що спрямовані на виявлення, збереження, охорону та відтворення усього того, що в сучасному праві характеризується узагальненим поняттям «культурна спадщина». Під культурною спадщиною ми розуміємо комплекс успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення (Акуленко, 2001: 434).

Метою запропонованої статті є аналіз проблем інституційного, правового та організаційного характеру, що негативно впливають на реалізацію державної політики України у сфері збереження культурної спадщини.

Характеристика дослідження проблеми. Серед вітчизняних науковців, що займалися вивченням проблем, пов'язаних із охороною культурної спадщини в Україні, слід найперше виділити В. Акуленка, В. Литовченка, Ю. Опалько, І. Мищак. Інституційні складові частини у сфері збереження культурної спадщини, досвід Республіки Польща у цій сфері досліджували у своїх працях Л. Стрільчук та В. Стрільчук. Проблеми реституції та збереження пам'яток історії та культури широко аналізує у своїх численних публікаціях та монографіях С. Кот. Зарубіжні дослідники практично не досліджували досвід країни у цій сфері, натомість піднята у статті проблема має досить широку джерельну базу, а саме законодавчі акти та Закони України, що є широко цитованими в нашому дослідженні.

Основна частина. Законом України від 8 червня 2000 року «Про охорону культурної спадщини» чітко регламентується, що об'єктом культурної спадщини може бути визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чиводні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, продно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового та художнього погляду і зберегли свою автентичність (Закон Укр. «Про охорону культурної...»: 333).

Вищенаведена розлога цитата Закону України, з одного боку, засвідчує широту діапазону тлумачення поняття культурної спадщини, з іншого – вказує на важливу роль культурної спадщини для українського народу. Разом із цим, як засвідчує досвід охорони культурної спадщини в Україні останніх десятиліть, саме охоронна діяльність продовжує залишатися найбільш проблемним напрямом діяльності у сфері культури, оскільки її об'єкти є найбільш вразливими щодо зовнішніх деструктивних впливів і досить часто знаходяться на перетині протилежних інтересів держави як головного суб'єкта збереження культурної спадщини (Стрільчук, Петрович, 2017: 6) і зацікавлених громадських організацій та рухів, з одного боку, та суб'єктів господарчої діяльності – з іншого. При цьому інституційне і правове забезпечення збереження культурної спадщини України має певні недоліки, які негативно позначаються на пам'яткоохоронній діяльності (Інституційні, 2021).

Інститут (інституційні основи, засади – від лат. Institutum – устрій, організація, установа, установа) – форма організації та регулювання суспільних відносин і діяльності людини із властивими цій формі метою, функціями та засобами впливу на життя суспільства або окремих його частин; найзагальніший елемент соціальної структури (Воронкова, 1999, 696). Л. Стрільчук та В. Стрільчук визначають «інститут» як: по-перше, комплекс організацій, установ, індивідів, що володіють певними засобами, ресурсами і виконують конкретні правові, соціальні, політичні функції; по-друге, це спосіб організації політичної, економічної, соціальної, правової та іншої діяльності людей через чіткий поділ функцій (Стрільчук, Стрільчук, 2013: 9). Таким чином, сучасне суспільство становить сукупність інститутів, що задовольняють потреби людей та є продуктами їх діяльності.

Сьогодні можна стверджувати про недосконалість системи управління охороною культурної спадщини в Україні, про що свідчить декілька фактів. Зокрема, державна система управління охороною культурної спадщини була суттєво дезорганізована Законом України № 5461 від 16 жовтня 2012 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства юстиції України, Міністерства культури України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, а також Державного космічного агентства України». До внесення згаданих змін у Законі «Про охорону культурної спадщини» містилося чітке визначення управлінської вертикалі органів охорони культурної спадщини і визначалося таким чином: центральний орган виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини, органи охорони культурної спадщини Ради міністрів АР Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські, районні державні адміністрації, органи охорони культурної спадщини місцевого самоврядування.

Після внесення змін у жовтні 2012 року управлінська вертикаль набула дещо іншого вигляду, зокрема: центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони культурної спадщини; орган виконавчої влади АР Крим (Рада міністрів АР Крим); обласні, районні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації; виконавчий орган сільської, селищної, міської ради (Інституційні, 2021). Фактично замість єдиного центрального органу у сфері культурної спадщини

з'явилося декілька, а на обласному, районному, міському рівнях згадка про окремі органи охорони культурної спадщини взагалі зникла, що не додало ефективності роботі в даній сфері, а інституційні складові частини, які б мали забезпечувати функціонування пам'яткоохоронної системи, не набули чіткого визначення, а отже, і повноважень.

У статті 5 «Повноваження центральних органів виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини» дані повноваження розділені на дві частини: «повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини» і «повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини». Про які саме центральні органи виконавчої влади йдеться, у Законі не сказано, але з переліку їх повноважень можна зробити висновок, що до таких органів належать:

1) Міністерство культури України, у структурі якого є управління охорони культурної спадщини;

2) Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (Мінрегіон), у складі якого існує департамент містобудування, архітектури та планування територій, а у складі останнього – відділ збереження традиційного середовища та створення безбар'єрного простору, до завдань якого, зокрема, відноситься «сприяння регенерації історичних частин населених пунктів при збереженні традиційного характеру середовища і об'єктів архітектурної та містобудівної спадщини» (Положення, 2021);

3) Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, діяльність якої координується і спрямовується міністром аграрної політики та продовольства України; до її завдань належить охорона земель, зокрема «встановлення на місцевості меж територій з особливим заповідним режимом», «попередження погіршення естетичного стану та екологічної ролі антропогенних ландшафтів» та «забезпечення особливого режиму використання земель історико-культурного призначення».

Власне, як видно зі змісту прописаних у ст. 5 Закону «Про охорону культурної спадщини» повноважень, можна вважати, що переважна їх більшість відноситься до сфери компетенцій Міністерства культури України.

У переважній більшості областей України підрозділи, що займаються охороною культурної спадщини, існують у складі управлінь або департаментів культури, культури і туризму, культури і мистецтв тощо відповідних державних адміністрацій. Лише в Київській міській державній адміністрації існує департамент охорони культурної спадщини. Більшість згаданих підрозділів, будучи підпорядкованими керівництвом відповідних державних адміністрацій, є підконтрольними та підзвітними Міністерству культури України.

Слід також зауважити, що в обласних державних адміністраціях у тому числі і в областях, багатих на пам'ятки історії та культури, питаннями охорони культурної спадщини займаються здебільшого від одного до чотирьох спеціалістів. У контексті децентралізації державного управління, а також враховуючи великий обсяг повноважень, яким наділені пам'яткоохоронні підрозділи в обласних державних адміністраціях відповідно до Закону «Про охорону культурної спадщини», така кількість виглядає явно недостатньою. Те ж саме стосується і районних державних адміністрацій (Стрільчук, Петрович, 2017: 7).

Так, до повноважень органів охорони культурної спадщини обласних державних адміністрацій відноситься «подання пропозицій центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини про занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України». Згідно з даними Міністерства культури в Україні нараховується близько 130 тисяч пам'яток культурної спадщини, однак у Державний реєстр нерухомих пам'яток України занесено тільки 7% цих пам'яток, і лише 9% із них мають затверджені зони охорони (Стенограма, 2018).

Визначення зон охорони пам'яток місцевого значення, які становлять переважну більшість (приблизно 8/9 від загальної кількості), теж відноситься до повноважень органів охорони культурної спадщини обласних державних адміністрацій. Очевидно, що ефективне виконання лише цих двох із понад двадцяти передбачених Законом «Про охорону культурної спадщини» повноважень згаданих державних органів вимагає суттєво більшої кількості фахівців, ніж та, що вони нараховують нині, тим більше, що надто повільні темпи формування Державного реєстру нерухомих пам'яток є однією з головних причин втрат у пам'яткоохоронній сфері, оскільки незареєстровані об'єкти фактично позбавлені належного правового захисту і знаходяться під постійною загрозою руйнування або ж спотворення, так само як об'єкти без затверджених зон охорони. На відсутність спеціалізованих органів охорони культурної спадщини на місцях як одну з основних проблем у даній сфері вказується і в Концепції державної політики реформування сфери охорони нерухомих культурної спадщини (Концепція, 2021).

Щодо недоліків охорони культурної спадщини з точки зору правових механізмів, то найважливішою проблемою, на наш погляд, є узгодження інтересів, пов'язаних із її охороною, та інтересів, пов'язаних з розвитком населених пунктів та економічною діяльністю, зокрема будівництвом і землекористуванням. Створити баланс між цими інтересами покликано законодавство в пам'яткоохоронній сфері, зокрема базові закони «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», ратифікована Україною у 2003 році Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини, ратифікована у 2006 році Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи (Інституційні, 2021).

Проте у практичній сфері інтересами збереження культурної спадщини нерідко нехтують задля інтересів забудовників чи ін. суб'єктів економічної діяльності. Здійснюється це у спосіб порушення або маніпуляцій чинним законодавством, іноді трапляються зміни законодавства, спрямовані на створення обмежень

щодо пам'яткоохоронної та дослідницької діяльності. Наприклад, Законом України № 3038 від 17 лютого 2011 року «Про регулювання містобудівної діяльності» із Закону «Про охорону археологічної спадщини» було вилучено статтю 9-1 «Наукова археологічна експертиза», яка визначала цю процедуру та згідно з якою визначалося, що «проведення наукової археологічної експертизи передуює погодженню комісіями з розгляду питань, пов'язаних із погодженням документації із землеустрою, проектів землеустрою, якими передбачається: відведення земельних ділянок у власність юридичним особам; використання земельних ділянок для проведення містобудівних, архітектурних та ландшафтних перетворень, будівельних, земляних і підводних робіт, виконання яких може позначитися на стані об'єктів археологічної спадщини; зміна цільового призначення земельних ділянок для потреб будівництва та інших цілей, що може негативно вплинути на об'єкти археологічної спадщини». «Відсутність висновку за результатами наукової археологічної експертизи є підставою для відмови в погодженні проектів землеустрою, зазначених у частині другій цієї статті» (Закон Укр. «Про охорону археологічної...», 2011). Відповідні зміни були внесені й до Закону «Про охорону культурної спадщини».

До Закону «Про архітектурну діяльність» теж було внесено зміни, зокрема у третій абзац ст. 7, що після редакції набув такого змісту: «Проектна документація на будівництво об'єктів, розроблена відповідно до містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки, не підлягає погодженню з відповідними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, органами охорони культурної спадщини...» (Закон Укр. «Про регулювання...», 2021). Звісно, такі зміни суттєво послабили можливість здійснення контролю відповідних органів, що відповідають за питання охорони культурної спадщини.

У 2013 році було внесено зміни до ст. 1861 Земельного кодексу України Законом України № 365 від 2 липня 2013 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері земельних відносин щодо спрощення процедури відведення земельних ділянок». Згідно із внесеними змінами передбачено, що проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки, «розташованої на території пам'яток культурної спадщини національного значення, їх охоронних зон та охоронюваних археологічних територій, підлягає також погодженню з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини», а «розташування на території земель історико-культурного призначення пам'яток культурної спадщини місцевого значення, їх охоронних зон, в історичних ареалах населених місць та інших землях історико-культурного призначення... підлягає також погодженню з органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері охорони культурної спадщини, відповідним структурним підрозділом обласної, Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації у сфері охорони культурної спадщини» (Закон Укр. «Про внесення змін... у сфері, 2021»). Дані зміни отриали подальше відображення і в Законі «Про охорону культурної спадщини».

Висновки. Охорона та збереження культурної спадщини є надзвичайно важливою складовою частиною державної гуманітарної політики України, де участь держави є найбільшою, а відповідальність – найвищою. Саме тому сучасний розподіл функцій, пов'язаних із охороною культурної спадщини, на наш погляд, є недосконалим, адже будь-яка ефективна діяльність вимагає єдиного центру прийняття рішень, координації зусиль та контролю за наслідками їх реалізації. Саме тому вкрай необхідним є утворення єдиної вертикалі системи охорони культурної спадщини, до компетенцій якої мали би увійти не лише облікові, дозвольні та контрольно-наглядові функції, але й проблеми вивчення, реставрації, збереження і використання пам'яток історії та культури. А для цього слід усунути негативні наслідки законодавчих змін, що відбулися у сфері національної охорони культурної та археологічної спадщини, згідно з якими, як було проілюстровано вище, відбулося обмеження повноважень органів охорони культурної спадщини та дослідницьких можливостей науковців і цим самим поставлено під загрозу об'єкти цієї спадщини.

Список використаних джерел:

1. Акуленко В. Культурна спадщина. *Юридична енциклопедія*. Київ, 2001. Т. 3. С. 434.
2. Воронкова В.Г. Інститут. *Юридична енциклопедія: в 6 т.* Т. 2. Київ, 1999. С. 696.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері земельних відносин щодо спрощення процедури відведення земельних ділянок». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-18> (дата звернення: 8.11.2021 р.).
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства юстиції України, Міністерства культури України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, а також Державного космічного агентства України» від 16 жовтня 2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5461-17> (дата звернення: 6.11.2021 р.).
5. Закон України «Про охорону археологічної спадщини» (Ред. Від 05.02.2011). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15/ed20110205> (дата звернення: 8.11.2021 р.).
6. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08 червня 2000 року № 1805 – III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст. 333.
7. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності». Прикінцеві положення. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3038-17/page> (дата звернення: 8.11.2021 р.).
8. Інституційні та правові проблеми збереження культурної спадщини. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/instituciyni-ta-pravovi-problemi-zberezhennya-kulturnoi> (дата звернення: 6.11.2021 р.).
9. Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухокої культурної спадщини. URL : http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245358162&cat (дата звернення: 7.11.2021 р.).

10. Положення про відділ збереження традиційного середовища та створення безбар'єрного простору Департаменту містобудування, архітектури та планування територій. URL : <https://regulation.gov.ua/documents/id242340> (дата звернення: 8.11.2021 р.).
11. Стенограма парламентських слухань «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні», 18 квітня 2018 року, сесійний зал Верховної Ради України. URL : http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl1804118.htm (дата звернення: 8.11.2021 р.).
12. Стрільчук Л., Петрович В. Система державної політики в галузі збереження та охорони культурної спадщини. *Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник. Випуск XIII*. Луцьк, 2017. С. 5–14.
13. Стрільчук Л.В., Стрільчук В.В. Інституційні складові українсько-польського гуманітарного співробітництва. Луцьк, 2013. 258 с.
14. Стрільчук Л.В. Україна – Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець XX – початок XXI ст.): монографія. Луцьк, 2013. 608 с.

References:

1. Akulenko V. Kulturna spadshchyna. [Cultural heritage]. Yurydychna entsyklopediya. K., 2001. T. 3. S. 434. [in Ukrainian].
2. Instytutsiyni ta pravovi problemy zberezheniya kulturnoyi spadshchyny. [Institutional and legal issues of cultural heritage preservation]. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/instituciyni-ta-pravovi-problemi-zberezheniya-kulturnoi> (Data zvernennya 6.11.2021 r.). [in Ukrainian].
3. Kontseptsiya derzhavnoyi polityky reformuvannya sfery okhorony nerukhomoyi kulturnoyi spadshchyny. [The concept of state policy of reforming the protection of immovable cultural heritage]. URL: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245358162&cat (Data zvernennya 7.11.2021 r.). [in Ukrainian].
4. Polozhennya pro viddil zberezheniya tradytsiynoho seredovyshecha ta stvorennya bezbaryernoho prostoru Departamentu mistobuduvannya, arkhitektury ta planuvannya terytoriy. [Regulations on the Department of Preservation of the Traditional Environment and Creation of Barrier-Free Space of the Department of Urban Planning, Architecture and Spatial Planning.]. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id242340> (Data zvernennya 8.11.2021 r.). [in Ukrainian].
5. Stenohrama parlament-s'kykh slukhan' «Stan, problemy ta perspektyvy okhorony kul'turnoyi spadshchyny v Ukrayini», 18 kvitnya 2018 roku, sesiyyny zal Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. [Transcript of parliamentary hearings "Status, problems and prospects of protection of cultural heritage in Ukraine", April 18, 2018, session hall of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl1804118.htm (Data zvernennya 8.11.2021 r.). [in Ukrainian].
6. Strilchuk L., Petrovych V. Systema derzhavnoyi polityky v haluzi zberezheniya ta okhokhrony kul'turnoyi spadshchyny. [The system of state policy in the field of preservation and protection of cultural heritage]. *Staryy Lutsk. Naukovo-informatsiynyy zbirnyk. Vypusk XIII*. Lutsk, 2017. – S. 5 – 14. [in Ukrainian].
7. Strilchuk L.V., Strilchuk V.V. Instytutsiyni skladovi ukrayinsko-polskoho humanitarnoho spivrobitnytstva. [Institutional components of Ukrainian-Polish humanitarian cooperation]. Lutsk, 2013. 258 s. [in Ukrainian].
8. Strilchuk L.V. Ukrayina – Polshcha: vid dobrosusidskykh vidnosyn do stratehichnoho partnerstva (kinets XX – pochatok XXI st.). [Ukraine - Poland: from good neighborly relations to strategic partnership (end of XX - beginning of XXI century)]: monohrafiya. Lutsk, 2013. 608 s. [in Ukrainian].
9. Voronkova V.H. Instytut. [Institute]. *Yurydychna entsyklopediya*: v 6 t. T.2. K., 1999. S. 696. [in Ukrainian].
10. Zakon Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny u sferi zemel'nykh vidnosyn shchodo sproshchennya protsedury vidvedennya zemelnykh dilyanok». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-18> (Data zvernennya 8.11.2021 r.). [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo diyal'nosti Ministerstva yustytsiyi Ukrayiny, Ministerstva kul'tury Ukrayiny, inshykh tsentralnykh orhaniv vykonavchoyi vlady, diyal'nist' yakykh spryamovuyet'sya ta koordynuyet'sya cherez vidpovidnykh ministriv, a takozh Derzhavnogo kosmichnoho ahent'stva Ukrayiny» vid 16 zhovtnya 2012 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5461-17> (Data zvernennya 6.11.2021 r.). [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrayiny «Pro okhoronu arkhеологiчної спадшчyny» (Red. Vid 05.02.2011). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15/ed20110205> (Data zvernennya 8.11.2021 r.). [in Ukrainian].
13. Zakon Ukrayiny «Pro okhoronu kulturnoyi spadshchyny» vid 08 chervnya 2000 roku № 1805 – III. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2000. № 39. St. 333. [in Ukrainian].
14. Zakon Ukrayiny «Pro rehulyuvannya mistobudivnoyi diyal'nosti». Prynintsevi polozhennya. [Law of Ukraine «On regulation of urban planning activities». Final provisions.]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3038-17/page> (Data zvernennya 8.11.2021 r.). [in Ukrainian].